

بسمه تعالی

بررسی درج پریش سن، ماه
و سال تولد در سرشماری
عمومی نفوس و مسکن
۱۳۹۰

گروه تهیه طرح
کمیته فرم ها و راهنماها
تیر ۱۳۸۸

مقدمه

سن یکی از متغیرهای اصلی اجتماعی و جمعیتی است. سن از اقلامی می باشد که همواره سازمان ملل آن را بعنوان یک قلم اصلی در سرشماریها پیشنهاد نموده است. سن در سرشماری های کشورهای مختلف پرسش شده است. محاسبه میانه و میانگین سنی جمعیت، نسبت سنی، میزان جوانی جمعیت و سالخوردگی جمعیت، نسبت وابستگی، معلولیت و ناتوانی بر حسب سن و جنس، میزانهای باروری اختصاصی، میزانهای فعالیت، اشتغال، بیکاری، باسوادی، میزانهای مرگ و میر اختصاصی سن، از کاربردهای مهم سن در زمینه های مختلف اقتصادی، اجتماعی است و همه این شاخصها با کاربرد سن اهمیت پیدا می کنند. از ویژگیها دیگری که سن همراه با جنس دارد ارزیابی سرشماریها می باشد. به طوری که اگر آمارهای سن و جنس با دقت تکمیل شده باشد نمره قبولی به کیفیت سرشماری می دهند و در غیر این صورت به سرشماری اشکال وارد میکنند.

تعریف سن

سن عبارت است از فاصله زمانی بین تاریخ تولد فرد تا تاریخ پرسش که برحسب سالهای کامل سپری شده اندازه گیری می شود، به عبارتی دیگر منظور از سن، تعداد سالهای کاملی است که از زمان تولد فرد گذشته است.

در جمعیت شناسی سن به دو صورت سن درست و سن مداوم مطرح می شود و تمایز آنها از نظر تحلیل جمعیت از جایگاه ویژه ای برخوردار است. در بیان معمولی منظور از سن همان سن مداوم است، یعنی سنی که بین دو سالگرد تولد قرار دارد. سالروز تولد هر فرد سن درست آن فرد محسوب می شود. به بیانی دیگر سن درست به لحظاتی اطلاق می شود که فرد به سالگردهای تولد

خود می رسد. از آنجایی که این سن در لحظات خاصی مصداق می یابد و کاربرد خاصی نیز در مطالعات تحلیلی جمعیت دارد، در سرشماریها و آمارگیریها معمولاً سن مداوم افراد مورد پرسش قرار می گیرد. اهمیت پرسش سن در این است که می توان بسیاری از صفات نظیر سواد، اشتغال، بیکاری، مهاجرت، باروری و ... را براساس توزیع سنی افراد مثل فاصله های سنی یکساله، گروه بندیهای ۵ ساله، ۱۰ ساله و ... در جداول مربوطه ارائه و تحلیل نمود که از نظر مطالعات و برنامه ریزیهای اجتماعی- اقتصادی و جمعیتی از اهمیت ویژه ای برخوردار می باشد.

نتایج حاصله از مطالعه و بررسی سرشماریهای عمومی نفوس و مسکن ایران از سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ نشان می دهد که در تمام این سرشماریها اطلاعات راجع به سن جمع آوری شده است و سازمان ملل نیز در توصیه های خود همواره بر درج این پرسش در پرسشنامه سرشماری های عمومی نفوس و مسکن تاکید داشته است.

شایان ذکر است که پرسش سن، در کلیه ی سرشماریها در فرم پرسشنامه ی خانوار پس از ستون جنس درج شده است. در ابتدا تاریخ تولد برحسب ماه و سال منظور شده و سپس برای کنترل این پرسش سوال دیگری با عنوان "چند سال تمام دارد؟" درج شده است. در راهنمای مأمورآمارگیر آمده منظور از سن به سال تمام، تعداد سالهای کاملی است که از زمان تولد فرد گذشته است. (سن مداوم).

چگونگی درج پرسش سن در سرشماریهای کشورهای منتخب:

کره ی شمالی: در پرسشنامه سرشماری سال ۲۰۰۰ کشور کره بعد از پرسش جنس، پرسش سن آمده که در ابتدا سن فرد پرسش شده و بعد از آن تاریخ تولد فرد آمده است.

ژاپن: در پرسشنامه سرشماری سال ۲۰۰۰ کشور ژاپن بعد از پرسش بستگی با سرپرست خانوار، پرسش تاریخ تولد فرد (سال و ماه) آمده است.

اندونزی: در پرسشنامه سرشماری سال ۲۰۰۰ کشور اندونزی بعد از پرسش محل تولد، پرسش تاریخ تولد فرد (سال و ماه) و سپس پرسش سن آمده است:

نپال: در پرسشنامه سرشماری سال ۲۰۰۱ کشور نپال بعد از پرسش جنس، پرسش سن (به سال تمام) آمده است.

بنگلادش: در پرسشنامه سرشماری سال ۲۰۰۱ کشور بنگلادش بعد از پرسش نام، پرسش سن (سن به سال تمام) آمده است.

آذربایجان: در پرسشنامه سرشماری سال ۱۹۹۹ کشور آذربایجان بعد از پرسش غایب موقت، پرسشهای تاریخ تولد (ماه و سال) و سن (سن به سال تمام) آمده است.

مفهوم لحظه سرشماری برای برخی از ویژگیهای جمعیت از جمله سن مصداق دارد اما همه ویژگیها در قالب این چارچوب زمانی قرار نمیگیرد. اطلاعات در مورد برخی دیگر از ویژگیها بر مبنای مقاطع زمانی دیگری است. به عنوان مثال برای فعالیت اقتصادی یا ویژگیهای کار مقاطع زمانی طولانیتری به کار می رود. در مورد سن هرچند با یک سوال هم قابل بیان است اما معمولاً از دقت کافی برخوردار نیست زیرا جواب تخمینی داده می شود و برخی افراد به ارقام صفر یا پنج گرد می کنند. برای رفع این مشکل در سرشماریها علاوه بر پرسیدن «چند سال دارید» از تاریخ تولد به ماه و سال نیز کمک گرفته می شود. پرسیدن ماه و سال هر چند مسئله رند کردن سن و تراکم جمعیت در سنین مختوم به صفر و پنج را به وجود نمی آورد. اما این در صورتی است که این سوال به دقت و براساس

مدارک رسمی تکمیل شود. تاکید بر استفاده از شناسنامه در سرشماری‌های کشور متفاوت بوده به طوری که در برخی از سال‌ها تاکید بیشتر شده است.

تاثیر استفاده از مدارک رسمی در افزایش دقت پرسش سن

در سرشماری‌های سال ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ گرفتن شناسنامه الزامی نبوده ولی اگر پاسخگو ماه و سال تولد را نمی‌دانسته از او خواسته شده که از مدارک رسمی استفاده نماید. در راهنمای مامور سرشماری سال ۱۳۴۵ در این ارتباط آمده است «در صورتی که تاریخ تولد فردی معلوم نباشد مامور سرشماری می‌تواند از پاسخ‌دهنده تقاضای ارایه شناسنامه یا رونوشت آن یا هر مدرک دیگری مانند گواهی‌نامه رانندگی و کارنامه تحصیلی و دفترچه حساب بانکی و نظایر آن‌ها را که معمولاً تاریخ تولد در آن‌ها ثبت می‌گردد بنماید و از روی آن‌ها تاریخ تولد را درج کند. بدیهی است ارایه مدرک یاد شده بستگی به میل پاسخ‌دهنده دارد و در صورت عدم تمایل او نباید در این مورد اصرار شود.» همانطور که در متن آمده است در سال ۱۳۴۵ گرفتن شناسنامه الزامی نبوده است اما در سرشماری‌های بعدی استفاده از شناسنامه با تاکید بیشتری همراه بوده است. در راهنمای (دستورالعمل) مامور سرشماری سال ۱۳۵۵ آمده است «سعی کنید تا آن جا که ممکن است ماه و سال تولد دقیق افراد را براساس شناسنامه یا مدارک مشابه (گواهی‌نامه رانندگی، قبالة ازدواج و ...) مشخص کنید و فقط اگر کسی شناسنامه نداشت و تاریخ تولد خود را نمی‌دانست ستون‌های ۷ و ۸ را خالی بگذارید و به نوشتن سن هرچه دقیق‌تر او در ستون ۹ اکتفا کنید». در سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ از ماموران خواسته شده است برای تکمیل ستون‌های ماه و سال تولد از شناسنامه استفاده نمایند و اگر شناسنامه نبود سفید یا تیره بگذارند در راهنمای مامور

سرشماری ۱۳۷۵، صفحه ۹۸ آمده است: ماه و سال تولد او را براساس شناسنامه یا مدارک رسمی دیگر مشخص کنید، ... چنانچه استثنائاً کسی شناسنامه و هیچ یک از مدارک مورد نظر را ندارد و تاریخ تولد خود را نیز نمی‌داند در مورد سن وی تحقیق کنید و در ستون‌های ۵ و ۶ علامت « ل » بگذارید.

می‌توان گفت در سال‌های ۱۳۴۵ و ۱۳۵۵ که گرفتن شناسنامه الزامی نبوده است شاخص نسبت به سال‌های ۱۳۶۵، ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵ بسیار ضعیف‌تر بوده است و در سال ۱۳۷۵ که الزام شناسنامه برای درج شماره شناسنامه، شماره سریال شناسنامه و ماه و سال تولد بیشتر شده کیفیت سن و جنس با دقت بیشتری جمع‌آوری شده است.

توصیه‌های بین‌المللی

توصیه‌های بین‌المللی در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ و ۲۰۰۰ و ۲۰۱۰ مشابه یکدیگر می‌باشد. لیکن در سال ۲۰۱۰ این توصیه‌های کامل‌تر شده است به این ترتیب که در توصیه‌های سال ۲۰۱۰ میلادی در تعریف سن آمده است عبارت است از فاصله بین زمان تاریخ تولد فرد و زمان تاریخ سرشماری که لازم است به طور کامل به سال خورشیدی بیان شود. همچنین در این توصیه آمده داده‌های مربوط به سن و جنس از جمله داده‌های کلیدی در سرشماریها محسوب می‌شوند. در سال ۲۰۱۰ توصیه شده به منظور محکم تر کردن اطلاعات مربوط به سن بهتر است تاریخ تولد فرد به طور کامل (روز، ماه، سال) یا تاریخ آخرین سالروز تولد فرد پرسش شود. استفاده از این روش باعث با ارزش تر شدن داده‌ها می‌شود. در صورتی که فرد نتوانست روز و یا حتی ماه تولد خود را یاد آورد می‌توان فصل تولد را از او پرسید. همچنین تشخیص نوع تقویم (شمسی، قمری و...) مورد استفاده پاسخگو توسط

پرسشگر اهمیت دارد. در صورت پرسش غیر مستقیم سن یعنی سالروز آخرین تولد یا تاریخ سالروز تولد بعدی باعث می‌شود تا تمایل افراد برای گرد کردن سن خود به اعداد صفر و پنج کاهش یابد. البته مشکلی که در این زمینه بوجود می‌آید در خصوص ثبت سالروز تولد کودکان کمتر از یکسال می‌باشد که ممکن است به طور اشتباه به جای "کمتر از یکسال"، "یک ساله" درج شود. این مشکل می‌تواند با پرسش مستقیم سن فرد حل شود که البته در این حالت ممکن است مشکل دیگری پیش آید به این ترتیب که به جای "ماه"، "سال" ثبت شود. مثلاً سه ماه، سه ساله ثبت شود. در برخی از کشورها ممکن است قسمتهایی وجود داشته باشد که افراد آن سن خود را با تاریخهای دیگری مطرح کنند که در این زمینه می‌بایست در راهنمای مامور آموزشهای لازم به مامور سرشماری و روش تبدیل آن به تقویم جاری آن کشور ارائه شود.

به منظور تشخیص بهتر سن توصیه شده تا پرسش سن فرد و تاریخ تولد در فرمهای مربوطه لحاظ شوند تا بتوان آن دو را با هم مقایسه کرد.

سازمان ملل متحد اقلام داده‌های سرشماری را به دو گروه عمده تقسیم نموده است. گروه اول را با عنوان گروه پایه معرفی نموده است و گروه دوم را اقلام مفیدی دانسته که گنجانیدن آن در سرشماری منوط به میزان نیاز، مناسبت و عوامل سازمانی نامیده شده است^۱. سن و جنس جزو اقلامی می‌باشد که در توصیه‌های سازمان ملل به عنوان گروه پایه آمده است.

سازمان ملل در کتاب توصیه‌هایی برای سرشماری‌های نفوس و مسکن کشورهای آسیایی و حوزه اقیانوس آرام دهه ۸۰ درباره سن چنین می‌گوید:

^۱ - توصیه‌های سازمان ملل، دهه ۱۹۹۰

اطلاعات مربوط به سن را می‌توان یا از پرسیدن سال، ماه و روز تولد یا با پرسش مستقیم در مورد سن در آخرین سالگرد تولد به دست آورد. روش اول معمولاً اطلاعات دقیق‌تری تأمین می‌کند ولی در مورد اشخاص بیسواد استفاده از آن بسیار دشوار است و در هر حال هنگام استخراج مستلزم کار اضافی است تا جواب‌ها به سال کامل تبدیل شود. سوال مستقیم در مورد سن در آخرین سالگرد تولد برای استخراج مقرون به صرفه‌تر است ولی ممکن است نتایج چندان دقیقی به دست ندهد زیرا که به سهولت بیشتری می‌توان به آن جواب تخمینی داد. به هر حال در مواقعی که نسبت قابل ملاحظه‌ای از جمعیت نمی‌توانند تاریخ تولد دقیقی ارائه دهند تنها سوال همین {سوال مستقیم} است^۲

در سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ایران از جمله در سرشماری‌های ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ براساس توصیه‌های سازمان ملل سن به هر دو صورت اندازه‌گیری شده است در اقلام آماری فرم‌های سرشماری ماه و سال ولادت آورده شده است و از ماموران سرشماری خواسته شده است که طبق دستورالعمل و جداول راهنمایی که در اختیار آنان قرار گرفته است، با کم کردن تاریخ تولد از تاریخ سرشماری سن فرد را محاسبه کنند. همچنین در یک ستون دیگر یک سوال مستقیم راجع به سن هر یک از اعضای خانوار بدین صورت ذکر شده است: «سن (چند سال تمام دارد؟)».

در مورد طبقه‌بندی سن در توصیه‌های سازمان ملل برای طبقه‌بندی سن در سرشماری‌های دهه‌ی ۸۰ آورده است: برای کل کشور (برحسب جنس و شهر و روستا) آمارها تا سن ۱۰۰ سالگی به صورت سنین منفرد (برحسب گروه‌های سنی ۱ ساله) عرضه شود اضافه برکل کشور، برای هر یک از تقسیمات عمده‌ی کشوری (نظیر استان) و برای هر یک از تقسیمات کوچک کشوری (نظیر شهرستان)

^۲ - سازمان ملل ص ۵۴

آمارهای سن برحسب گروه‌های سنی عموماً ۵ ساله (زیر ۱ ساله، ۱ - ۴ ساله، ۵ - ۹ ساله و .. ۸۵ ساله و بالاتر)، برحسب جنس و سکونت در شهر و روستا ارایه شود.

نتیجه و پیشنهاد:

تمام کشورها در سرشماریهای نفوس خود پرسش سن را لحاظ نموده اند. سازمان ملل توصیه نموده پرسش سن غیرمستقیم و به صورت پرسش (تاریخ آخرین سالروز تولد فرد) انجام شود و پیش آزمون به عمل آید و در صورت مثبت بودن نتیجه در سرشماری نهایی لحاظ شود. علاوه براین پیشنهاد می شود پرسش سن به نحوی طراحی شود تا پاسخگو بتواند سنین بالاتر از ۱۰۰ را برحسب سنین منفرد ارائه نماید. زیرا با افزایش امید زندگی و جمعیت سالمند کشور برنامه ریزی و سیاست گذرای برای این رده ی سنی در سالهای آتی اهمیت می یابد.

ارزیابی‌های سرشماری‌های کشور بر مبنای روش های جمعیت شناختی نشان می‌دهد با تاکیدى که با استفاده از مدارک رسمی برای درج ماه و سال تولد انجام گردیده کیفیت سرشماری‌ها هر سال بهتر شده و در آخرین سرشماری کشور آمارهای سنی و جنسی بالاترین دقت را داشته است.

با توجه به توصیه‌های سازمان ملل در مورد سن و جنس در سرشماری‌های کشور این سوالات با دقت مورد پرسش قرار گرفته است پیشنهاد می شود طبقه‌بندی سنین همانطور که در جداول یک نشریات سرشماری ۱۳۶۵ ، ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ آمده است در سرشماری ۱۳۹۰ نیز بیاید و برای دقت بیشتر در مورد آمارهای سن تاکید شود در سرشماری ۱۳۹۰ آمارهای سن براساس ماه و سال تولد تکمیل شود.

